

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 539-552

**Türkiye’de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi
Antropoloji Gelece-(ne)-ği
Yaylagül CERAN**

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türkiye’de Felsefi Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği

Yaylagül CERAN*

“Felsefe öğrenilir, öğretilir ve yapılır. Bunlar arasında bir ayrım olsa da öğrenebilmede en azından bir ‘birlikte yapma’ olmalıdır ve vardır da. Öğretmek için buna pedagojik bir yeteneğin katılması gerekir. Yapmaya gelince, eğer bundan özgün düşünceler üretmek anlaşılıyorsa ve her meraklının da ‘yapması’ gerektiği düşünülüyorsa o zaman dünyanın bu kadar düşünce yükünü çekebileceğini hiç sanmıyorum...”¹

I. Takiyettin Mengüşoğlu’nun Hayatı ve Eserleri

Liseyi 1928 yılında Sivas’ta bitiren Mengüşoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı’nın açtığı sınavı kazanarak yüksek öğrenim için 1929 yılında Almanya’ya gider. Fransa’ya gitmeyi tercih eden fakat Bakanlığın kararıyla Almanya’nın Thüringen şehrindeki Schulphorta Gymnasium’una giden Mengüşoğlu bu süreci şöyle anlatır:

Almanya’ya gönderileceğimi duyunca buna karşı çıkmıştım. Zira ben, Fransa’ya gitmek istiyordum. Bunun nedeni Almanca tek kelime bilmemem ama epeyce Fransızca bilmem değil, bilim ve felsefenin yalnız ve ancak Fransa’da ileri bir düzeyde olduğunu sanmamdı. Fransızların kültür sömürüsü o sırada ülkemizde işte böylesine egemendi.²

Felsefe Bölümü’nü tercih eden Mengüşoğlu’nun, bilimlerin bilimi olarak tanımlanan felsefenin bilim alanında yaşanan sorunlara çözüm üretebileceğine inancı tamdır. Göttingen Üniversitesi’nde fizik, kimya ve felsefe derslerine giren Mengüşoğlu, hocalarının tavsiyesiyle ve özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudilere karşı başlayan tecrit politikasının sonucunda okuldan ayrılan Moris Geiger’in ısrarıyla Berlin’e giderek o dönemde oldukça dinamik olan akademik tartışmalara katılır. Mengüşoğlu, yine Göttingen’den ayrılmak zorunda kalan hocası Geiger’in ısrarı üzerine, doktora çalışmasını Hartmann ile yürütmek için 1931’de Berlin’e gider. Kranz’dan, Hartmann’dan, Geiger’den ve Heidegger’den dersler

* Dr.

1 Aslan Kaynardağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Kitabevi, 1986, s. 115.

2 A.g.e., s. 96.

alan Mengüşoğlu Berlin'de birçok felsefe seminerine ve fizik-kimya-doğa bilimle-ri derslerine katılır. Doktorasını 1937 yılında Almanya'da yayınlanan "Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları" adlı tez çalışmasıyla tamamlayan Mengüşoğlu, 1939 yılında tezini Türkçeleştirerek Edebiyat Fakültesi'ne sunar. 1942 yılında "Nicolai Hartmann'ın 20. Asır Felsefesindeki Yeri" başlıklı çalışmasıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne doçent olarak atanır. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'ne Reinbach'ın, Hartmann'ın ve Aster'in gelmesinde katkıları olan Mengüşoğlu, 1944 yılında üniversite bünyesinde *Felsefe Arkivi*'ni yayınlamaya başlar. 1953 yılında profesör olan Mengüşoğlu, 1959'da İ.Ü. Edebiyat Fakültesi dekanı seçilir.³

Eserleri

Mengüşoğlu'nun özellikle felsefi antropoloji konularını ele alıp tartıştığı eserler:⁴

Telif Eserleri:

- *Über die Grenzen der Erkennbarkeit bei Husserl und Scheler* (Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları Üstüne), Doktora tezi, Berlin, 1937.
- *Değişmeyen Değerler, Değişen Davranışlar*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1965.
- *Felsefeye Giriş*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. bs., 1968.
- *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi: Felsefi Antropoloji için Kritik Bir Hazırlık*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. bs., 1969.
- *Felsefi Anthropologi: İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre: insan ve hayvanın varlık yapısında ortaya çıkan zıt fenomenler*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.
- *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

Tercümeleri:

- N. Hartmann, "Almanya'da Yeni Ontoloji Cereyanı", *Felsefe Arkivi*, 1946, c. 1, sy. 2-3, 1946.
- M. Scheler, *İnsan ve Kainattaki Yeri*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1947.
- Von Freytag Löringhoff, *Mantık: Saf Mantık Sistemi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.
- Heinz Heimsoeth, *Felsefe temel disiplinleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Heinz Heimsoeth, *Kant'ın felsefesi*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 4. bs., 2007.

3 İoanna Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi -Takiyyetin Mengüşoğlu'nun Anısına*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1997, s. 285.

4 www.istanbul.edu.tr Title: Kitaplar ... [edebiyat.istanbul.edu.tr/?p=6435&upm_export](http://www.edebiyat.istanbul.edu.tr/?p=6435&upm_export) [erişim: Şubat 2012]

II. Bir Felsefe Disiplini olarak Felsefi Antropoloji

İnsanın bu dünyada varlık amacının sorulması, neliginin araştırılması ve varolanlardan farklılaş(tırıl)ması Asya ve Antik Yunan bilgeliklerinde, İbrahimî geleneklerde ve Batı felsefe geleneğinde varlık ve oluş açısından dinamik bir tartışma zemini oluşturmuştur.

İlkçağ medeniyetlerinden ve Batı felsefe geleneği içinde Antik Yunan felsefesinden farklı olarak Aydınlanma dönemi, çelişkileri ve çatışmaları içinde barındıran bir dönem olarak ve özellikle insan sorunu açısından bakıldığında, birbirinden tam anlamıyla koparılmasa da, iki farklı söyleme ev sahipliği yapmıştır.⁵ Başka bir ifadeyle, 16. yüzyıldan sonra Batı düşünce geleneğinde insanın mahiyetinin araştırılması iki temel bilme etkinliği çerçevesinde biçimlendirilmiştir: ilki, insanın mahiyetinin ne olduğunun ve ikincisi insan doğasının fonksiyonlarının ne olduğunun bilinmesidir. 17. yüzyıl ve sonrasında insanın mahiyetinin ne olduğuna dair araştırmalarla, insan biyolojik, psikolojik ve zihinsel yapı (yani insanın türsel tözü) ve bu yapıların fonksiyonları (yani bu tözün tözsel ve arızî formunun özellikleri) olarak iki ayrı kategoride sınıflandırılır. Bu bağlamda bu bilme etkinliklerinden biri, doğa yasalarını merkeze alan ve bilme, eyleme ve inanma etkinliklerini bu yasalar çerçevesinde temellendirmeye çalışan ve Kıta Avrupa felsefesi olarak anılan deneyci, akılcı analitik söylemdir. Diğeri ise, Kartezyen ikiciliği aşip insanı bir bütün olarak incelemek isteyen 18. Yüzyıl filozoflarının insanın mahiyetini araştırmayı zihnin fonksiyonlarını araştırmaya dönüştüren söylemdir. 18. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkan ikinci temel ayırım ise insanın zihinsel fonksiyonlarının açıklanmasında kullanılan yöntem hakkındadır. Bazı filozoflar insanın zihinsel fonksiyonlarını açıklamak için doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanan bir yaklaşım geliştirirken bazıları da tarihin ve kültür bilimlerinin yöntemlerini kullanan bir yaklaşım geliştirmişlerdir.

İnsan mahiyeti ve insan doğasının fonksiyonlarının açıklanmasında belirlenen bu ilk (analitik) yaklaşım, F. Bacon'la başlayan G. Galileo, R. Descartes, B. Pascal, J. Locke, G. Leibniz, I. Newton, E. Durkheim ve J. Watson'la devam eden deneyci yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre doğa bilimlerinin temelinde insan doğasının gözlemlenebileceği ve matematiksel olarak ölçölüp değerlendirilebileceği iddiası bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, 'insan davranışları da doğa yasalarının ve doğa biliminin yöntemleriyle açıklanabilir' kabulü hakimdir bu yaklaşımda ve en uç noktalardan birini temsil eden Fransız asıllı Hippolyte Taine bu sorulara *insan molekülü* kavramsallaştırması çerçevesinde, organik dünya için geçerli olan ilineksel ve rastlantısal değişimlerin yasası kültür dünyası için de geçerli midir sorusuna "evet organik doğaya uygulanan yasalar aynı zamanda kültür doğasına da uygulanabilir" cevabını verir.⁶ İnsanın zihinsel fonksiyonlarının ölçölmesi kabulü çerçevesinde doğanın ve kültürün yasaları ya tek bir yasada birleştirilmiş ya da biri diğerine indirgenmiştir.

İnsan doğasını açıklayan ikinci yaklaşım özellikle G. Vico'yla başlayan ve

5 U. Nutku, *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları 1998. Ayr. bkz. D. E. Berlyne, *Psychological Aesthetics, Speculative and Scientific*, Leonardo, 1977, c. 10, s. 56-58.

6 E. Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, 1962:20-21. (Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme: İnsan Kültürü Felsefesine Bir Giriş*, çev. Necla Arat, İstanbul: YKY, 1997, s. 20, 21.) ??

Montesquieu, J. J. Rousseau, D. Diderot, G. Hegel, W. Dilthey ve W. Windelband'la devam eden kültür-tarihselci yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, doğa yasalarının üzerinde insanın 'anlam' dünyasını temsil eden ve 'insan olmanın' ölçüsünü semboller üzerinden kültür dünyası olarak belirleyen ve yine Kıta Avrupa felsefesi içinde neşvü neva bulan tarihi ve kültürü esas alan tinsel söylemdir.⁷ Başka bir ifadeyle, bu ikinci yaklaşım, insan doğasında matematik dille ifade edilebilenin ötesinde doğrudan kavranılan bir alan olduğunu ve aklın bu alana ilişkin etik ve estetik değerleri de ifade edebilecek 'bilgi' üretebileceğini savunan tarihselci ve kültür bilimci yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşıma göre, 'insan olmak' beşer olma yönüyle doğaya bağlıken anlamlandırma, ahlakileştirme, toplumsallaştırma ve düzen verme yönüyle doğaya aşkındır.

Her iki yaklaşım çerçevesinde Rönesans, Hümanizma ve Aydınlanma ile başlayan ve Kant'ın yaklaşımıyla doruk noktasına ulaşan rasyonel ya da tarihsel insan anlayışı, Darwin'in evrim kurgusuyla ilk darbesini almıştır. Aydınlanma öncesinde ve Aydınlanma boyunca insan, doğa yasalarını aklın yasalarına indirgeyen ve aklın ışığında düşmüşlükten kurtuluşun mümkün olduğuna dair güçlü bir inanca sahiptir. Aydınlanma sonrasında modern bireyin akla olan tutkusu ve biriciklik duygusu Darwin, Freud, Marx, Nietzsche'yle birlikte diğer eleştirel ve varoluşçu filozofların argümanlarıyla ciddi bir sarsıntıya uğramıştır. Artık insan ve diğer varlıklar arasında özsel fark arayışlarına yeni bir yaklaşımla yönelmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, bu noktadan sonra insan ve diğer varlıklar arasında ontolojik açıdan temellendirilen mahiyet farkı bir derece farkına dönüştürülmüştür. İnsan doğada varolan diğer türler gibi doğal seleksiyon ve mutasyonlar sonucunda ortaya çıkan, varlığının herhangi bir üstünlüğü bulunmayan 'sıradan' bir canlı olarak başka bir ifadeyle, varlık zincirinin herhangi bir halkası olarak kabul edilmiştir.

İnsanın gerçeklikle kurduğu ilişki ve gerçekliğe yönelişi, öncelikle bilen, anlayan, anlamlandıran ve gerçeğin karşısında duran ya da gerçekliğe içkin olan 'birey ve ben olarak' insan nedir sorusuna farklı düşünce dünyalarında cevap arayışıyla bir boyut kazanmıştır. 18. yüzyıldan sonra felsefi antropoloji çalışmalarının ya zihin ve doğa felsefeleri ya da kültür antropolojisi bağlamında ele alındığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Aydınlanma ve sonrasında 'üst insan' anlayışıyla tüm yeteneklerini kayıtsız şartsız kullanarak yeryüzünde egemenliğini ilan eden insan, tür olarak canlılar hiyerarşisinde en üst noktaya taşınmıştır. Fakat Heidegger'in üst insan eleştirisi, felsefi antropoloji açısından dönüm noktası olmuştur. Çünkü Nietzsche'nin 'ecco homo'suyla değişen felsefi antropoloji Heidegger'de radikal bir forma dönüşür ve 'nihailik' hedefine ulaşır. Buradan hareketle Heidegger 'üst insan' söylemleri açısından felsefi antropolojinin varlığını gerçekleştirerek sona erdiğini ilan eder.

Kıta Avrupa felsefesi içinde ortaya çıkan ve insanın varoluşuna dair çok yönlü yaklaşımları araştırma konusu edinen Dilthey, Plessner ve Scheler ise felsefi antropolojinin kurucuları olmuşlardır. Onların ortaya koyduğu çalışmalar aracılığıyla felsefi antropoloji 1920'lerde bağımsız bir 'bilim' olarak kabul edilmiştir.⁸ Bununla birlikte,

7 D. West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. A. Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1.bs., 1998, s. 11-18.

8 Nejat Bozkurt, 20. yy. *Düşünce Akımları*, İstanbul: Sarmal Yayınları, Kasım 1995, s. 22.

özellikle insanın biyo-psişik, rasyonel ve tinsel yönlerine vurgu yapan ve bütün bu yönlerin insanın değer ve kimlik sahibi bir varlık olarak kabul edilmesini sağlayan felsefi antropoloji yaklaşımına Scheler'le ulaşılmıştır. Böylece hem insanın nelliğini sorgulayan ve insanı bir problem alanı olarak belirleyen hem de etik ve estetik bir canlı olarak insanın yapıp-etmelerini inceleyen pek çok araştırma felsefi antropoloji disiplini altında ele alınmıştır.

Scheler, insan felsefesi ya da felsefi antropoloji çalışmalarında Batı felsefe geleneğinde ortaya çıkan birçok farklı yaklaşımı *İnsanın Kosmosdaki Yeri* adlı eserinde, yine aynı gelenek içinde fakat farklı kabullerle temellendirilen üç düşünce dünyası çerçevesinde sınıflandırmıştır. Ona göre, insan nedir sorusu, Adem-Havva formunda Yahudi-Hristiyan geleneğinde öngörülen “Tanrısal insan”; logos ‘akıl’ çerçevesinde Antik Yunan geleneğinde öngörülen “rasyonel insan”; ve son olarak cins-tür ilişkilerinde doğa bilimleri ve genetik alanında öngörülen “biyolojik insan” yaklaşımlarıyla cevaplandırılmıştır.⁹ Teolojiye, felsefeye ve bilime ait bu üç temel antropoloji yaklaşımını tespit eden Scheler, her üç yaklaşımda da ortaya çıkan insan düşüncesini bütünsel bir çerçevede ele alarak felsefi antropolojinin sınırlarını belirlemiştir. Başka bir ifadeyle, Scheler'e göre, en temelde yaşadığı çevreyi anlamlandıran ve ona yeni bir kategori yükleyen insan, hem varoluşu hem de değerler üretmesi açısından felsefi antropolojinin araştırma alanını oluşturmaktadır.

Özellikle Nietzsche'de ve eleştirel yaklaşımıyla Heidegger'de doruk noktasına ulaşan ‘üst insan’ söylemi çerçevesinde şekillenen felsefi antropoloji Scheler sonrasında farklı bir yön kazanmıştır. Başka bir ifadeyle, Scheler'in sınırlarını belirlediği felsefi antropoloji anlayışının kök saldıgı gelenekler arasında özellikle Antik Yunan düşüncesinin varlık-bilgi anlayışı, modern bilimin kozmos anlayışı ve buna ek olarak Hristiyanlığın birbiriyle çatışan pek çok yorumu bağlamında ele alınan İbrahîmî bakış yer almaktayken Scheler sonrasında felsefi antropolojide insan fenomeni ve doğası, Batı Felsefe geleneğinde ortaya çıkan farklı yaklaşımların senteziyle oluşturulan ilişkiler bağlamında ele alınmıştır.

Türkiye'deki felsefi antropoloji çalışmaları ise Takiyettin Mengüşoğlu tarafından yukarıda genel hatlarını çizdiğimiz gelenekten hareketle temellendirilmiştir. Mengüşoğlu felsefi antropoloji çalışmalarıyla hem ontolojik temelli bir insan görüşünü işlemek hem de şimdi Türk toplumunda yaşayan ve tarihini bildiğimiz, ‘geçmişte’ yaşamış olan insanın varlık yapısını ve niteliklerini araştırıp ortaya çıkarmak ister. Bunu şöyle ifade eder; “Ben felsefi antropoloji çalışmalarıyla, insanın hiçbir toplumda eksik olmayan -düzeyi ne olursa olsun- bazı başarılarını buldum ve bu başarıların aynı zamanda onun ‘varlık koşulu’ olduğunu göstermeye çalıştım.”¹⁰

Mengüşoğlu, felsefi antropoloji çalışmalarına Darwin ve biyologlarla başlayan ve sonrasında Descartes, Hume, Hegel, Marx, Schopenhauer ve Nietzsche ile hesaplaşmalarla şekillenen derslerle devam eder. O, felsefi antropoloji çalışmalarını bu yönde sürdürürken ayrıca Kant, Scheler, Hartmann ve özellikle Uexküll ve K. Lorenz'i temel alır.

9 Max Scheler, *İnsanın Kosmosdaki Yeri*, çev. T. Mengüşoğlu, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968, s. 5.

10 Arslan Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, s. 105.

III. Takiyyetin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji

Almanya'daki felsefe eğitimi süresince özellikle fenomenoloji ve felsefi antropoloji alanında çalışmalar yapan ve varolanı bilmenin ve anlamının imkanlarını bu alanlardan hareketle araştıran Mengüşoğlu, Türkiye'de felsefi antropoloji çalışmalarını ilk olarak başlatan isim olmuştur. Aslan Kaynaradağ'ın *Felsefecilerle Söyleşiler* adlı kitabında, Şubat 1983 yılında kendisiyle yapılan röportajda Mengüşoğlu kendi felsefi antropoloji serüvenini şöyle anlatmaktadır: "Eğitimin temel idesi antropolojinin temeli olan, insanın 'somut bir bütün' olduğu düşüncesine dayanır; yani canıyla, kanıyla, 'belli bir yerde' ve 'belli olanaklar' içinde yaşayan insanın yeteneklerinin özgürce geliştirilmesi, eğitimin amacı ve idesi olmalıdır."¹¹

Mengüşoğlu'na göre antropolojinin çabası yepyeni bir insanlık kavramı ortaya koymak değildir, çünkü zaten insanı ve insan eylemlerini konu edinen her araştırma felsefi antropoloji alanı içine girer.

Evet çağımızda antropoloji yeni bir felsefe dalıdır ve onun çabası insan fenomenlerini, başarılarını incelemek ve betimlemek, bunlara dayanarak insanı ve insanın bu dünyadaki yerini anlamaktır. Bu nedenle o, insanın bütün yapıp-ettiklerini, bunların ürünü olan başarılarını yani insan fenomenlerini, yeni bir ışık altında, somut bütünlük anlayışıyla ele alarak olması gereken yerde kendini bulacaktır. Olması gereken bu yer ontolojik temelli felsefi antropolojidir.¹²

Bu noktada, onun temel iddiası, felsefi antropolojinin bağımsız bir felsefe disiplini olarak ortaya çıkabilmesi için insanın bütünlüğüyle veya hiç değilse bir yanıyla autonom bir varlık olduğunun gösterilmesi için davranış biyolojisi çalışmalarının yapılmasıdır. Bu noktada Mengüşoğlu, ister felsefi antropoloji isterse davranış biyolojisi adı altında incelensin, araştırılması gereken esas soru-sorunun 'insan' olduğunu iddia eder. Günümüzde olduğu gibi Mengüşoğlu'nun içinde bulunduğu dönemde de çağın sorununun 'insan' olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ona göre, felsefe çalışmalarında bilim felsefesi, mantık ve analitik felsefe dışındaki bütün araştırmalar insan üzerinedir, insanla ilgilidir. Burada en önemli konu yine insan ve onun hangi bağlamda incelendiğidir.¹³ Mengüşoğlu bu noktada nasıl bir tutum geliştirdiğini şöyle ifade eder: "Her felsefi görüşün temelinde insan hakkında bir iddia bulunur. Nitekim ben öğrencilerime geçmiş çağlardaki filozofların, yazarların insan görüşlerini konu alan çalışmalar yaptırđım. Bu tür çalışmalar hem antropoloji çalışmaları hem de problemlere yönelik felsefe tarihi çalışmaları için iyi birer örnektir."¹⁴ Çünkü insan ilk kez, çağımızda kendisine 'kendi' problemlerine eğilerek kendi kendisini özel bir felsefe dalının araştırma alanı yapmıştır.

"Felsefi bir bilgi olan antropolojinin çabası insanı tanımaktır; insanı varlık yapısı bakımından öteki canlı varlıklardan ayırđeden noktaları görmektir."¹⁵ Mengüşoğlu

¹¹ A.g.e., s. 105.

¹² T. Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s. 54.

¹³ A. Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, s. 107.

¹⁴ A.g.e., s. 108.

¹⁵ T. Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, s. 42.

felsefenin bu dalına “felsefi antropoloji ” adını verir. Batı’da bu alanda çeşitli adlar altında birçok araştırma yapılmıştır, fakat Mengüšoğlu’nun çalışmalarını Batı’dakilere kısmen ayıran nitelik, onun teorisinin ontolojik temellere dayanmasıdır. Bu nitelikte olan felsefi antropoloji, artık insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık bütününden, bu varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerinden hareket etmektedir. Bu fenomenler “insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takıman, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanatın ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyo-psişik bir yapıya sahip olan bir varlık olduğunu gösteriyor.” Mengüšoğlu’na göre bu fenomenler insanın varlık koşullarıdır ve ontolojik temelli felsefi antropolojinin sınırlarını bu koşullar belirlemektedir.

Mengüšoğlu’nun felsefi antropoloji anlayışını dayandırdığı soruların başında insanın otonomluk sorunu gelmektedir. Çünkü felsefi antropoloji çalışmalarında özellikle Darwin’le birlikte genel olarak, insan ve hayvan problemleri iç içe ele alınmıştır. Mengüšoğlu’na göre bu çalışmalarda bazı antropolojik görüşler kontrolü mümkün olmayan ‘phylojenetik’ araştırmalara ön safta yer vermişken, Mengüšoğlu kendi felsefi antropolojisinde ontogenetik problemlerden hareket ettiğini belirtmiştir. Felsefi antropoloji alanında Darwin ve biyologlarla başlayan, sonra Descartes, Hume, Hegel, Marx, Schopenhauer ve Nietzsche ile hesaplaşmalarla şekillenen dersler yaptığını bildiren Mengüšoğlu felsefi antropolojinin sınırlarını çizmeye çalıştığı ve insanlık için ortak olan soru ve sorunlar üzerine empirik çalışmalarına devam ettiğini belirtmiştir.

Mengüšoğlu insanın konkret bütünlüğüyle varlığını ortaya koyduğu fenomenleri incelemiştir ve hayvanlarla ilgili problemleri *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre* adlı çalışmasında ayrıca ele almıştır.¹⁶ Çünkü ona göre “hayvanla insan arasındaki bir birlik ya da başkalık varsa, bunu göstermek ancak bilimsel empirik araştırmalarla mümkündür; yoksa bir takım kavramlarla, geist, ‘eksiklikler varlığı’, ‘kültür’, ‘animal rationale’, ‘animal symbolicum’ ya da Darwinizmle değil.”¹⁷ Mengüšoğlu felsefi antropoloji çalışmalarını bu yönde temellendirirken Uexküll ve K. Lorenz’in davranış biyolojisi olarak geliştirdikleri hayvan biyolojisini de çalışmalarının temelini almıştır.¹⁸ “Her hayvan kendisine özgü çevresi içinde algı ve etki fonksiyonlarının birbirini tamamlayan bütünlüğü sayesinde aynı derecede mükemmeldir.” Mengüšoğlu’na göre, diğer araştırmacıların dikkate almadığı konu, insan ile hayvan karşılaştırıldığında her birinin birbirinden farklı varlık koşullarının, çevre şartlarının ve fonksiyonlarının olduğu kabulüdür.¹⁹ Buradan hareketle Mengüšoğlu şunu iddia eder: “İnsanla hayvan arasında bir derece farkı değil, tam bir apayrılık vardır. Bu apayrılık insanın

16 T. Mengüšoğlu, *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre: insan ve hayvanın varlık yapısında ortaya çıkan zıt fenomenler*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979, s. V.

17 A.g.e., s. VI.

18 T. Mengüšoğlu, *Felsefi Antropoloji*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971, s. 49.

19 T. Mengüšoğlu, *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988 s. 13.

geist-akıl varlığının olması değil konkret bütünlüğünün olmasıdır.”²⁰ Başka bir ifadeyle, insan ile hayvan arasındaki apayrılık iddiasının temelinde insanın kendi varlık koşullarını bizatihi kendisinin inşa etmesi yatmaktadır. Bu nedenle, Mengüşoğlu, kendi felsefi antropolojisinin temellerini oluştururken Üexküll ve Lorenz'den hareket ettiğini fakat insanın biyopsişik varlık yapısını ve varlık koşullarını dikkate aldığından onlardan ayrılarak ontolojik temelli antropolojisini geliştirdiğini iddia eder.²¹

IV. Ontolojik Temelli Felsefi Antropoloji

Mengüşoğlu'nun çizmiş olduğu sınırlar içinde ontolojik temelli felsefi antropoloji hiçbir teoriye tam olarak dayanmaz, bütün teorilerden destek alır fakat onlardan ayrı bir bakış açısı geliştirilir. Ona göre metafizik tartışmaları dışta bırakacak ve böylece felsefi antropolojinin temelinde olacak tek şey ontolojidir ve bu ontoloji Hartmann'ın geliştirmiş olduğu tabakalar teorisine dayanan ontolojidir. Bu teoriden hareket eden Mengüşoğlu kendi felsefi antropolojisinin üç temel kaynağını belirlemiştir. Bu üç kaynak farklı yoğunluk ve ilişkiler bağlamında genel olarak şöyle sınıflanabilir: İnsanın otonomluğu, bütünlüğü ve imkansızlığı konusunda Kant'ın değerler ve özgürlükler felsefesi; insanın yapıp etmeleri ve yalnızca insana özgü problemler konusunda Scheler'in felsefi antropolojisi; ve insanın kendi içinde bir bütün olarak ele alınması konusunda Hartmann'ın varlık tabakaları inşa eden yeni ontolojisi. Bu yaklaşımlardan hareket eden Mengüşoğlu kendi felsefi imkanları çerçevesinde felsefi antropolojisinin sınırlarını belirlemiştir. Mengüşoğlu bu felsefi antropoloji yaklaşımıyla eklektik bir form sunuyor gibi görünse de ne Kant'ın ne de Scheler'in yaptığını yapmıştır; o felsefi antropolojisinde insanı fonksiyonları açısından ontik tabakalar içinde ele alarak bağımsız bir yaklaşım geliştirmeye çalışır.²² Onun felsefi antropolojisinin özgünlüğü de burada yatmaktadır: *ontolojik temellere dayalı felsefi antropoloji*.

Peki, antropolojinin ontolojik temellere dayanmasının anlamı nedir? Mengüşoğlu'na göre böyle bir antropoloji, insanı özel bir varlık alanı olarak ele alır ve bu varlık alanından hareket eder. 'İnsanın varlık alanı' tamlamasından da anlaşılması gereken insan fenomenleri, insan doğasının varlık öğeleri, insanın yaptığı-ortaya koyduğu her şey yani insanın başarılarıdır. Mengüşoğlu bunlarla özellikle ne psikolojik, fizyolojik, biyolojik fonksiyonlar ve yetenekler, ne ruh ve beden arasındaki ilişki, ne *geist*, *logos*, *akıl*, *ide* gibi kavramlar, ne de eksiklikler varlığı olarak kabul edilen insanı kasteder.²³ Tersine, insanın somut bir varlık bütünlüğü oluşunda, yaşayan insanda temelini bulan bilgi, sanat, teknik, eğitim, çalışma, devlet kurma, inanma vb. insan başarıları, insan eylemlerine dayanan insan ürünlerini kastetmektedir ve ayrıca insanın varlık öğeleriyle de kendisine doğa tarafından verildiğini iddia ettiği dili, disharmonik ve biyopsişik varlığını ve ölüm gibi fenomenleri kastetmektedir.²⁴

20 A.g.e., s. 13.

21 T. Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, s. 49-51.

22 T. Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, s. 208-209.

23 T. Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, s. 47.

24 T. Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, s. 54.

Mengüşoğlu'nun sınırlarını belirlediği felsefi antropolojinin işi yalnızca insana özgü problemleri incelemektir. Burada şu soru önem kazanmaktadır: “İnsanın insan oluşunda temellenen ve yalnızca insana özgü olan problemler var mıdır?” Mengüşoğlu'na göre vardır ve bunlar, “dil, ilim, insanın hazırlayarak kullandığı aletler, etik, vicdan, sanat formları, adlandırma fonksiyonu, hak duygusu, devlet kurmak, kavram kurmak, tarihlilik ve benzeri fenomenler ‘sadece insana has’ fenomenlerdir.”²⁵ Bu çerçevede Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisinin temeli metafizik ikilikleri aşip insanın bir fenomen olarak ele alınmasını sağlayan ‘insana özgü problemlerin’ ontolojik temelde tartışılıp incelenmesine dayanmaktadır. Burada Scheler'den ayrıldığı noktada gün yüzüne çıkmaktadır. Çünkü Scheler'e göre, felsefi antropolojinin işi, “dil, vicdan, alet, silah, hak, haksızlık ideleri, devlet idare etmek sanatı, sanat şekilleri, mythos, din, ilim, tarih, sosyal topluluk gibi yalnız insana has başarı ve eserlerin, insan varlığının temel yapısından nasıl ortaya çıktığını anlamak yani ‘geist varlığı olarak’ insanın sınırlarını göstermektir.”²⁶ Bu noktada Mengüşoğlu'na göre bağımsız bir disiplin olmak isteyen felsefi antropolojinin dayanacağı temel şart, ‘insanı konkret, bağımsız bir alan olarak kabul etmek ve insan fenomenlerine dayanmaktır’. Bu çerçevede Mengüşoğlu, özellikle iki yaklaşımdan hareketle temellendirilen teorilerin felsefi antropoloji için kaynak olamayacağını belirtir. Bunlardan ilki, metafizik-psikolojik dualiteden hareket eden teorilerdir; çünkü bu teoriler konkret bir bütün olarak insanı inceleyemezler. İkinci ise din, bilim ve diğer felsefe disiplinleridir; çünkü bu disiplinler insanı ya nedensellik ya mekanik-fizyolojik ya da rölatif bağlamda ele alarak insan doğasının ve eylemlerinin bütünlüğünü göz ardı ederler. Bu eleştirilerine Kant'ın iddialarını da dahil eden Mengüşoğlu, Kant'ın girişimlerini oldukça önemli bulmakla birlikte bağımsız bir disiplin olarak felsefi antropolojinin kurulmasında yeterli olmadığını iddia eder: “Felsefi antropoloji için insan ne yalnızca bir geist varlığı ne de yalnızca bir akıl varlığıdır. Geist, akıl, zeka, anlayış gibi kabiliyetlerle, insanın tabii varlık yahut psikovital adı verilen alanları bir ve aynı ontik varlığın bize görünen çeşitli yanlarıdır, felsefi antropoloji açısından ise insan diğer canlılardan apayrı varlık koşullarına sahip olan konkret bir varlıktır.”²⁷ Peki, insanın konkret bir varlık olması ne demektir? Nerede konkret insan varlığıyla karşılaşılır? Bu soruyu Mengüşoğlu şöyle cevaplar: “İnsan ilim tarafından uydurulmuş bir kavram değildir; o bütün başarıları ve yapıp etmeleriyle birlikte öteki varolan şeyler yanında yerini bulan bir varlık alanıdır. (...) bütün olarak konkret insanla günlük hayattaki en basit yapıp-etmelerde, ilim, teknik, sanat gibi en kompleks eylemlerde karşılaşırız.”²⁸

Mengüşoğlu bağlı olduğu Batı felsefe geleneğini bir boyutuyla aşar ve insanı bizatihi kendi yapıp-etmelerinde ve imkanlarında var kılan bir felsefi antropolojinin temellerini atmış olur. Böylece bu soruları-disiplini ilk olarak Türkiye’de Türkçede felsefenin gündemine yerleştirir, fakat kendisinden sonra felsefi antropoloji alanında

25 A.g.e., s. 90.

26 A.g.e., s. 91.

27 T. Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, s. 187-188.

28 T. Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, s. 47.

kaynakları ve temelleri açısından bir gelenek oluşturulamamış ve Türkiye’de felsefenin gündemi felsefi antropoloji açısından dönüştürülemediği.

V. Mengüşoğlu’ndan Sonra Felsefi Antropoloji Çalışmaları

Türkiye’de felsefi antropoloji çalışmalarının temelinin atan Mengüşoğlu, birçok öğrenci yetiştirmiştir. İstanbul Üniversitesi’nde Mengüşoğlu’yla başlayan fenomenoloji ve felsefi antropoloji Nermi Uygur, Uluğ Nutku, İoanna Kuçuradi ve Bedia Akarsu ile farklı düzeylerde de olsa gelişme göstermiştir. Fakat ilerleyen süreçte, felsefi antropoloji filizlenmeye başladığı topraklardan (bağlamdan) koparılarak daha çok Batı düşünce geleneğinde haklar ve etik-estetik değerler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Mengüşoğlu’nun yetiştirdiği bu öğrencilerden özellikle Uluğ Nutku, Nermi Uygur, Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan, Cemal Yıldırım, İoanna Kuçuradi ve Tüten Ang onun telkinleriyle insan felsefesi ve eksenindeki benzer soruları çalışmışlardır. Ayrıca öğrencilerinin öğrencileri Betül Çotüksöken (Nermi Uygur’un öğrencisi), Sevgi İyi (İoanna Kuçuradi’nin öğrencisi), Harun Tepe (İoanna Kuçuradi’nin öğrencisi) çevresinde felsefi antropoloji çalışmaları özellikle literatür çalışmaları kapsamında ve insan hakları bağlamında şekillenmiştir.

Batı filozoflarının insan, tarih ve kültür anlayışlarını inceleyen doktora tezleri hazırlatan Mengüşoğlu’nun sınırlarını belirlediği ‘ontolojik temelli felsefi antropoloji’ anlayışı sonraki dönemde özellikle değerler, insan hakları ve etik ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu durumu İoanna Kuçuradi şöyle anlatır:

Türkiye Felsefe Kurumu ile Ankara Alman Kültür Merkezinin davetlisi olarak 1990’da Ankara’da verdiği ‘İnsan Haklarının Felsefi Temelleri’ başlıklı konferansta Otfried Höffe, felsefi antropolojinin Almanya’da 1950’lerin sonlarında ortadan kalktığını söyledikten sonra, ‘felsefi antropolojinin gelişmesi ve yeniden değer kazanması için insan haklarının bugüne kadar fırsat vermemiş olması gerçekten şaşırtıcıdır’ diyor ve ‘siyasal bir antropoloji, ilk soru olarak, insan hakları idesinin belirli bir insan imgesine bağlı olup olmadığını sormalıdır’ diye ekliyor. (...) konferansın sonunda yapılan tartışma sırasında Prof. Höffe’ye Almanya’da ortadan kalktığı söylenen felsefi antropolojinin Türkiye’de Mengüşoğlu ile devam ettiğini ve insan hakları konusunu antropolojik temellere dayanarak ele alan bir görüşün Türkiye’de ortaya konmuş olduğunu söyledim.²⁹

Kuçuradi’nin dile getirdiği bu açıklamada felsefi antropolojiden hız alan ve onu farklı bir tartışma zemininde değerlendiren yaklaşımların varlığıyla felsefi antropolojinin sürekliliğinin, hukuk felsefesi ve insan hakları yaklaşımlarıyla bir şekilde sağlandığı görülmektedir. Bu süreklilik oldukça önemli ve gereklidir, fakat yeterli değildir. Çünkü sınıflara ayıran ve yabancılaştıran ideolojik bir yaklaşımın izini süren ‘aydınlanmacı insan hakları’ çalışmalarını birlikte disiplin olarak felsefi antropolojinin bütün insan eylemlerine ilişkin kuşatıcı iddiaları zedelenmiştir. Bununla birlikte, Uluğ Nutku insanın doğasını, Antik Yunan ve semitik dinlerin kesişiminde metafizik bir zeminde ve insan fenomenlerini ‘ilerleme ve özgürleşme’yle ortaya çıkan insanlık tarihi bağlamında inceler. Nutku *İnsan Felsefesi Çalışmaları* adlı ese-

29 İoanna Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyyetin Mengüşoğlu’nun Anısına*, s. 85.

rinde insanı günlük dilin sadeliğinde ve felsefe tarihinin sınırları içinde (metafizik bir zeminde) hem varlık hem de kültür bağlamında ele almıştır.³⁰ Nutku bu yaklaşımıyla Mengüšoğlu'nun ontolojik temelli felsefi antropoloji yaklaşımının dışında bir tutum geliştirmiştir. Bedia Akarsu ise felsefi antropoloji çalışmalarına Ernst von Aster'in de etkisiyle daha çok ahlak felsefesi, kültür felsefesi, dil ve tarih felsefeleri çerçevesinde yer vermiştir. Doçentlik tezinde Scheler'in kişi kavramı ve insan olma sorununu ele alan Akarsu, Scheler'in felsefi antropolojisinin temellerini oluşturan gelenekleri insan ve etik bir birey olarak 'kişi olma' kavramı üzerinden incelemiştir.³¹ Nermi Uygur ise felsefi antropoloji çalışmalarını ve insanla ilgili sorularını *Başkasının Ben'i* adlı eserinde fenomenoloji ve Husserl kesişiminde özel bir bağlama taşımıştır. Uygur, insanın kendi elleriyle kurduğu 'düzen içre düzeni' ve bu içre düzendeki farklı 'ben'leri çok yönlü ilişkiler bağlamında ele alarak felsefi antropoloji alanına refleksi-yonla yönelmiştir.

Felsefi antropoloji 80'lerden sonra haklar ve özelde siyasal haklar, etik ve estetik değerler bağlamında ele alınarak 'insan'ın yerel-bireysel başarıları ve eylemleri üzerinde değil, evrensel-türsel yönü üzerinde durulmuştur.

VI. Türkiye'de Felsefi Antropoloji 'Gelece-(ne)-ği'

Mengüšoğlu'nun ontolojik temellere dayalı felsefi antropoloji yaklaşımıyla ülkemizde farklı bir felsefi bakış açısının gelişimi için bir yol hazırlanmıştır. Fakat kendisinden sonra bu yaklaşımı bir yöntem olarak devam ettirebilecek ve 'kendi' değerlerine, ontolojisine dair farkındalık düzeyini geliştirebilecek bir gelenek inşa edilememiştir. Bunun kaynağında pek çok neden olmakla birlikte burada özellikle birbirini içeren birkaç nedenin altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'de felsefenin imkanlarına dair tartışmalarda yer almaktadır; bununla bağlantılı olarak ikincisi, 'felsefe yapmanın', 'felsefeyle ilgilenmenin' belirli bir gruba hasredilmesidir ve üçüncüsü de felsefeyle uğraşanların birbirleriyle uğraşmaması, birbirlerinin iddiaları üzerine bir üst metin inşa etmemeleridir.

Türkiye'de Türkçede felsefenin imkanı, ancak evrensel ve yerel felsefe sorularımızın ve sorunlarımızın hangi 'gelenek' bağlamında inşa edildiğiyle belirlenebilir; yoksa yapılan tercümelemlerle ve felsefe tarihlerinin tekrarıyla değil.³² Bu noktada ilk olarak, Türkiye'de ve Türkçede felsefenin imkanlarının belirsiz olduğuna, tartışmaların kısırdöngü oluşturduğuna ve 'felsefenin' belirli bir gruba hasr edildiğine dair iddiaların bugünkü çıkmazların nedenleri, daha önceki süreçlerin de sonuçları olduğu iddiası göz önünde bulundurularak tarihsel arka plana kısaca bakılmalıdır, ancak bu ilk iki nedenle ilgili mevcut durum bu bağlamda açıklık kazanacaktır.

1800'lerden sonra Türkiye'de yaşanan siyasi, askeri, ekonomik ve teolojik krizler sadece eylem dünyasında değil, düşünce dünyasında ve özellikle de felsefe alanında

30 Bkz. Uluğ Nutku, *İnsan Felsefeleri Çalışmaları*.

31 Bkz. Bedia Akarsu, *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2. bs., 1998.

32 Türkiye'de Türkçede Felsefe meseleleriyle ilgili yedi kıymetli ismi bir araya getiren bir çalışma için bkz. *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*, M. Cüneyt Kaya (haz.), İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

parçalanmalara neden olmuştur. O dönemin entelektüelleri her alanda her cephede tarihin, felsefenin, edebiyatın ve bilimin kaynaklarına yönelir ve onlarla hesaplaşırken özellikle Cumhuriyet dönemi düşünürleri için bu, geçmişle hesaplaşma ve düşüncelerini yeniden inşa etme zarureti, felsefe mirası söz konusu olduğunda geçmiş reddeden bir yöne evrilmiştir.³³ 1940'larda, İstanbul Üniversitesi çevresinde gelişen ilk kuşak felsefe-ci-ler arasında özellikle Mengüşoğlu ve diğer isimler, Türkçede felsefenin imkanlarını kurmuş oldukları sorular ve dil bağlamında gerçekleştirenlerken onların bu çabası 1950'lerden sonra 'bir tür felsefe'ye dönüştürülerek hem teolojik hem bilimsel hem de antropolojik açıdan tekelleştirilmiştir. H. Ziya Ülken bu döneme işaret ederek "Memleketin umumi fikir hayatı ne durumdadır?" sorusunu sorar ve aslında günümüzde varolan çatışmaların da temelinde bulunan iddialarını şöyle açıklar:

Memleketin fikir hayatı yapılan yayınların içeriklerine göre iki çatışma noktası üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, özel sermaye ile basılan ve sosyalizm ile günün modası existentialisme ait çoğu çeviri ve toplama olan ve çok azı da telif gerektiren eserlerdir. İkincisi, yine özel sermaye ile basılan, sık sık yayınlanan ve günlük yaşamı düzenleyen dini eserlerdir. Her iki yayın türü birbirinin düşünce dünyasına yabancı, toplumda iki türlü bağnazlığı destekleyen zayıf seviyeli akımlar oluşturmuşlardır.³⁴

Bu durum felsefenin bir gruba hasır edilmesiyle başlayan, gittikçe birbirine yabancılaşan ve bağısızlaşan düşüncenin yeniden kurulması noktasında ciddi kırılmaların da temelinde yatmaktadır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte felsefe, öncelikle Paris ekolü ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında da Alman ekolü üzerinden Türkçeleştirilince, bu coğrafyada 10. yüzyıldan itibaren inşa edilen düşünce geleneği yok sayılmaya başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, ontolojide, etikte, kozmolojide ve diğer alanlarda bağlam Fransız ve Alman ekolü ve genelde Batı felsefe geleneği olunca, felsefenin özgünlüğü-imkanları iğdiş edilerek birbirine yabancı ve hatta 'düşman' entelektüeller (yalnızca filozoflar, felsefe-ci-ler değil) yetiştirilmiştir. Bu bakış açısıyla felsefe Tanzimat'la başlatılan ve böylece bir yandan da bağısızlaştırılan ve bağlamından koparılan siyasi düşünceyle örtüştürülüp bulunduğu coğrafyada kurulan dil ve imkanlarından koparılmıştır. Burada özellikle belirtmek gerekmektedir ki, bağından ve bağlamından koparılmayla dile getirilen yalın kat bir aidiyet inşa etmek değildir, küreselleşen bir dünyada yakın ve uzak geçmişin 'şimdi ve burada' olmanın imkanlarıyla ilişkilendirilerek yeniden okunamamasıdır.

Felsefecilerimizin birbirlerinin iddiaları üzerine bir üst metin inşa etmemeleri/edememeleri Türkiye'de Türkçede felsefenin imkanlarını ve felsefi antropoloji çalışmalarını imkansız kılan bir diğer nedendir. Bu durumda bağlamsızlığın yanı sıra felsefecilerin 'birbirleriyle uğraşmaması'nın da etkisi vardır. Başka bir ifadeyle,

33 Recep Alpyağlı (der.), *Türkiye'de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*, I, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s. 13.

34 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 5. bs., 1998, s. 488.

felsefenin bir gruba hasredilmesinin de etkisiyle bir felsefe metnini incelemenin, eleştirmenin ve onun üzerine söz söylemenin bağımsız felsefi bir eylem olarak değil ya ötekileştiren ya da aidiyet kuran bir eylem olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan bir yabancılaşma da söz konusudur.³⁵ Bu durum hem metni yazanı hem de eleştireni söz söylemekten alıkoymakta ve bunun sonucunda da bir geleneğin, başka bir ifadeyle, bir sürekliliğin oluşması engellenmektedir. Bizce Türkiye’de felsefi antropoloji çalışmalarını yeni ve farklı boyuta taşıyacak olan sınırlı sayıda da olsa bu alanda ortaya konulan metinler arasında hem kavramsal hem de eylem düzleminde yapıcı ilişkilerin inşa edilmesidir.

Bu nedenler (sonuçlar) felsefi antropoloji özelinde daha da vahim bir hal almıştır. Çünkü Mengüsoğlu felsefi antropolojiyi kurarken kendi toplumsal değerlerini, kendi varlık koşullarını oluşturan ve böylece bir kültür dünyası kuran insanın incelenmesini, onun eylemlerinin araştırılmasını öngörmüşse de felsefi antropolojisi için Kant, Scheler ve Hartmann’ı temel almıştır. Onun bu çelişik tavrı ve son yetmiş yıllık süreçte felsefi antropoloji alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konunun, yerelliğin ve kendiliğin, sorun bile edilmediği görülmektedir. Bu durum sorun edilse bile belirli kutuplar üzerinden zıt yönde gelişen, birbiriyle ne yatay ne de dikey düzlemde felsefi bir dil oluşturan, ortak kültürel bir zeminin bile inşa edilemediği ve bağlarından ve bağlamından koparılmış bir resmin ortaya çıktığı görülmektedir. İşte bu nedenle, hem genel olarak felsefede hem de özellikle felsefi antropoloji çalışmalarında bir açılım yaşanmamıştır.

Sonun başlangıcı olarak

Türkiye’de ve Türkçede felsefenin imkanlarını gerçekçi ve yapıcı düzeyde tanımak ve bu bağlamda eylemde bulunmak, ‘bir tür’ felsefe yapmanın körlüğünden kurtulup imkanları çerçevesinde felsefeyi özgür kılmak ve felsefe metinlerin hem dil ve kavram örgüsü hem de temel iddiaları açısından analiz etmek (ki bu aynı zamanda farklı felsefelere de imkan oluşturacaktır), felsefi antropoloji alanında yeni bir dönemin temellerini atacaktır.

Belirtilen bu nedenler (sonuçlar) ışığında 1980’lerden sonra birkaç çalışmanın dışında, henüz bir felsefi antropoloji gelece-(ne)-ğinin oluşmadığı fakat önümüzdeki on yıl içerisinde bir gelece-(ne)-ğin oluşturulabilmesi için imkanların inşa edile-(bile)-ceği söylenebilir.

35 Ö. Naci Soykan, *Türkiye’den Felsefe Manzaları*, II (İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998) adlı kitabında da bu konu üzerinde durmaktadır.

Türkiye’de Felsefi Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği

Yaylagül CERAN

Özet

Türkiye’de felsefi antropoloji çalışmalarının temelini atan Takiyettin Mengüşoğlu, bağlı olduğu Batı felsefe geleneğini bir boyutuyla aşar ve insanı bizzatıhi kendi yapıp-etmelerinde ve imkanlarında var kılan bir felsefi antropolojinin temellerini atmış olur. Böylece bu soruları-disiplini ilk olarak Türkiye’de Türkçede felsefenin gündemine yerleştirir; fakat kendisinden sonra felsefi antropoloji alanında kaynakları ve temelleri açısından bir gelenek oluşturulamamış ve Türkiye’de felsefenin gündemi felsefi antropoloji açısından dönüştürülememiştir. Bu çalışmamızda, Mengüşoğlu’nun hayatı, temellendirmeye çalıştığı ‘felsefi antropoloji’nin sınırları ve felsefi tecrübelerini-sorularını inceleyeceğiz ve ardından bu bağlamda Türkiye’de Türkçede felsefenin gündeminde yerini bulamayan felsefi antropoloji alanında yaşanan kırılmaları ve dönüşümleri konu edineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Felsefi antropoloji, Takiyettin Mengüşoğlu, Türkiye’de felsefi antropoloji

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical Anthropology

Yaylagül CERAN

Abstract

Mengüşoğlu, who has pioneered philosophical anthropology studies in Turkey, has exceeded Western philosophical tradition in one dimension by establishing a philosophical anthropology tradition in Turkey that assumes human beings exist within a sphere of their own actions and potential. Hence, he brought such questions to the heart of philosophy in Turkey. However, his work was not continued by his followers in a way that allowed a traditional formation, in terms of sources and foundations, of philosophical anthropology. This study aims to analyze the life of Mengüşoğlu, the limits of his “philosophical-anthropology,” and its philosophical experience and questions. In this context, this study delves into the ruptures and transformations witnessed in the field of philosophical anthropology which has not found a principal position within academic philosophy in Turkey.

Keywords: Philosophical anthropology, Takiyettin Mengüşoğlu, Philosophical anthropology in Turkey

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İŞHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607